

“Ipari zárványok” Borsodban

Az ipari kontextus jelentősége Borsodban
és kortárs európai példákon

Borzsák Veronika - Tézisfüzet

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Építőművészeti Doktori Iskola
Budapest 2020

“Ipari zárványok” Borsodban

Az ipari kontextus jelentősége Borsodban és kortárs európai példákon

Borzsák Veronika

Tézisfüzet

Témavezetők: Fejérdy Péter DLA és Prof. Vasáros Zsolt DLA

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Építőművészeti Doktori Iskola

Budapest 2020

A rudabányai vasércbánya az 50-es években. Fotó: Rudabánya archív.

Absztrakt

A felhagyott iparterületek „átváltozása” ma már széleskörben elterjedt jelenség, amely évtizedek óta a szemünk előtt zajlik. Jól működő európai példák bizonyítják, hogy a leépülő ipar dominálta területeket igenis meg lehet gyógyítani, zöldterületként vissza lehet adni az urbanizált táj élővilágának, vagy akár rekreációs területként is újrahasznosíthatók.

Az ipari múlt építészeti öröksége kulturális örökségünk része, egyes épületek különleges értékkel bírnak, amelyet alátámaszt az is, hogy egyre több ipari örökség (objektum, épület, kultúrtáj) szerepel az UNESCO világörökségek listáján. Borsodban az ipari múlt értékei egyelőre nincsenek felszínre hozva. A helyszínen járva jól érzékelhető a régió ipari múltja, az épített ipari környezet viszont jellemzően pusztuló, rendezetlen vagy felhagyott iparterület (zárvány), pedig különleges értéket képviselő épület itt is bőven akad. A leépült iparnak nyilvánvalóan számtalan negatív következménye van, azonban pozitív szemléletváltással és jól felépített regionális rehabilitációs projektekkal a volt iparterületek is igazán élhető közeggé válhatnak.

A Rudabánya bányató 2016-ban. Látkép a lelőhelytől a tó felé. Fotó: szerző saját felvétele.

A dolgozat összefoglalása

A dolgozat célja, hogy összefoglaló képet adjon arról, hogy 2010-20 között építészeti értelemben mi történt a borsodi ipari örökséggel és a regionális tervezési stratégiákat tekintve milyen kilátások körvonalazhatók. Célom továbbá – kicsit provokatívan – rámutatni az ipari örökségek kezelésének elhanyagoltságára, koncepciótlanságára, amely jelen esetben a régió, de a történelmi távlatot figyelembe véve az ország egyik fontos, nagyléptékű, sokszínű rétegzett kulturális örökségét sodorja veszélybe.

A német és francia példákon bemutatott felhagyott iparterületek tájrehabilitációs megújítása és az épített ipari örökség újra hasznosítása mára több évtizedes múltra visszatekintő gyakorlattá vált. A bemutatott referencia projektek legfontosabb közös vonása az, hogy a rehabilitáció során kiemelt szempontként kezelték az ipari táj (ipari kultúrtáj) egységét, megőrizték annak ipari építészeti örökségét, felszínre hozták és megmutatják az ipari kultúra értékeit, amely a gazdasági hanyatlás után segíti a régió mentális rehabilitációját és a helyi identitás gyógyulását. Komplex szemléletmóddal közelítettek a probléma megoldásához (ipari örökség, ipari táj, ökológiai szempontok, fenntarthatóság, tudatos és hosszútávon működőképes program keresés, szociális és gazdasági szempontok), amely a környezet rendezése és megújítása által mentálisan is pozitív hatást gyakorol az érintett régiókra.

Egy-két szerencsés kivételtől eltekintve Borsodban az ipari múlt emlékei nincsenek megbecsülve és bemutatva. Ma még érzékelhető a régió ipari múltja, az épített ipari környezet azonban jellemzően pusztuló, rendezetlen vagy felhagyott iparterület (zárvány). Kiemelt védelemre méltó, értékes építészeti alkotások és épületegyüttesek védelme nem megoldott, ezeket sok helyen a végső pusztulás fenyegeti. A volt nehézipari régió értékes mementóit negatív asszociációk veszik körül, amely a környezet elhanyagoltsága miatt nagyon lehangoló és szembeötlő probléma.

A települések megújítási törekvésében nincs az ipari örökség kezelésével kapcsolatban kidolgozott fejlesztési program vagy definiált kohézió (regionális fejlesztési program), amelyhez csatlakozva a kisebb helyi önkormányzatok is könnyebben juthatnának pályázati forrásokhoz, segítve ezzel a vonzó települési környezet megteremtését és a turizmus fellendülését.

Történelmi okok miatt az iparosításhoz tartozó negatív asszociációk (erőltetett szocialista iparosítás) talán túlságosan is beárnyalják és stigmatizálják a borsodi iparvidék és a történelmi értelemben is gazdag ipari építészet jelentőségét. Az ipari örökség megítélése a mai napig nagyon megosztó téma, pedig Borsodban ez a kultúra nagyon mélyen gyökerezik.

Mivel a megszűnt nehéz- és bányászipar helyét semmilyen regionális szintű ágazat nem foglalta el, ezek az ipari örökségek jelenleg is kiaknázatlan lehetőségek. Mai elhanyagolt állapotuk azt sugallja, hogy e hanyatlás ténye feldolgozatlan maradt az itt lakókban, a városokban, a régióban és az országban. A feloldásához talán az emlékezet helyeinek megkeresésén és az épített ipari örökség rehabilitációján, a múlt fel- és elismerésén keresztül vezet az út.

A Rudabánya bányató fejlesztési látványterve 2012-ből. (Narmer Építészeti Stúdió)

Tézisek

I. Tézis

Az ipari örökség építészeti és a tájban megjelenő "maradványai", mementói civilizációnk megkerülhetetlen részét képezik, az emberiség jólétének és jelenkori kényelmének az ára. Rajtunk múlik, hogy a múlt negatív mementóiként megbélyegezve, környezetünk seb-helyeiként hagyjuk őket végleg leromlani, vagy a jövő élhető helyeivé formáljuk őket.

II. Tézis

A negyedik ipari forradalomként is meghatározott, a 21. században megjelenő tömeges termelési és fogyasztási kultúra egy teljesen más típusú, globálisan megjelenő ipari táj mintázatot (ipari-logisztikai network) és építészeti kultúrát hoz létre a nehézipari termelés tájsebei és építészeti világához képest. A két világ összekapcsolása, egyfajta szinergia létrehozása különleges kihívás, építészeti-tájépítészeti értelemben pedig egy esély az "ipari zárványok" feloldására.

III. Tézis

Annak ellenére, hogy Borsod és az egykori észak-magyarországi ipari régió mai fejlettségi szintjét, építészeti volumenét, minőségét, urbanizációját tekintve rendkívül heterogén képet alkot, a földrajzi viszonyokból és az egykor régió szinten kiépített ipari struktúrából eredeztethető mai ipari táj (közös ipari múltjával és annak minden szellemi és mentális aspektusával együtt) az országon belül egy különleges, gazdagon rétegzett történeti tájként, határozott karakterű régióként és egyedi kultúrtájként értelmezhető.

IV. Tézis

A Borsodban élénken megjelenő társadalmi aktivitást addig kellene az ipari örökségek megóvásának a motorjává tenni, amíg az a témát érintő társadalmi akciók szervezésével nagymértékű érdeklődést vált ki (tehát a résztvevők aktivizálhatók), hiszen a sikeres regionális (ipari) rehabilitációs programok eddig is, az érintett városok önkormányzatának, vállalkozásainak, civil szervezeteinek és lakosságának szoros összefogásával jöttek létre.

V. Tézis

Borsodban jellemzően az ipari múlt értékes emlékei fragmentáltan, szellemi kontextusuk nélkül maradtak fenn, identitásképző erejük lényegében megszűnt. Ezeket a jelenségeket hívjuk zárványoknak.

Az esettanulmányok alapján, ha az ipari zárványok értékközpontú "feltárása" és bemutatása az Ipari táj túrákhoz hasonlóan hálózatszerűen létre tud jönni, akkor ezek turisztikai vonzerőként működnek. Rekreatív helyszínekként, kulturális, oktatási szerepben is erősíteni tudják egymást, sajátos szinergiát teremtenek, és pozitív hatást gyakorolnak a helyi identitás újraformálására és fenntartására.

Mestermunka - A Rudapithecus Látványtár és tanösvény

Rudabányán vélhetően már az ókorban bányásztak vasércet és színesfémeket a kelták. A település jelentős fejlődése a 14. században a felszínhez közeli rézérc, és ezüst bányászatával indult meg, majd a 19. században a nagyüzemi bányászati módszerek bevezetésével fejlődött fel újra a bányászat. Rudabánya érckészlete csak az I. világháború után válik igazán fontossá, a borsodi nehézipar fejlődésével párhuzamosan. A bánya és a város szempontjából a II. világháborút követő évtizedek jelentettek további ugrásszerű fejlődést: ekkor kezdték el komolyabban fejleszteni az infrastruktúrát (vasút hálózat), ekkor épült vasércdúsító üzem a város határában és ezekben az években fedezték fel az őshominida lelőhelyét is.

Az új Rudapithecus látványtár fejlesztési koncepciója 2011-ben indult el Vasáros Zsolt vezetésével. Az eredeti megbízás egy új védőtető és a lelőhelyet bemutató épület tervezéséről szólt, mert ekkorra az 1977-ben épített védőtető már teljesen leamortizálódott és nem látta el a funkcióját. A formálódó koncepcióban a Narmer Építészeti Stúdió segítségével helyet kapott a borsod2050 – Hajrá Ipari Táj! című, BME Építőművészeti Doktori Iskola keretein belül megvalósult kutatás is, amely többek között Rudabánya város központjának rendezésével és turisztikai fejlesztésével is foglalkozott.

Rudabányán vélhetően már az ókorban bányásztak vasércet és színesfémeket a kelták. A település jelentős fejlődése a 14. században a felszínhez közeli rézérc, és ezüst bányászatával indult meg, majd a 19. században a nagyüzemi bányászati módszerek bevezetésével fejlődött fel újra a bányászat. Rudabánya érckészlete csak az I. világháború után válik igazán fontossá, a borsodi nehézipar fejlődésével párhuzamosan. A bánya és a város szempontjából a II. világháborút követő évtizedek jelentettek további ugrásszerű fejlődést: ekkor kezdték el komolyabban fejleszteni az infrastruktúrát (vasút hálózat), ekkor épült vasércdúsító üzem a város határában és ezekben az években fedezték fel az őshominida lelőhelyét is.

A Rudabánya bányató, a D kilátó épületével. Fotó: Bujnovszky Tamás, kép forrása: Octogon 2017/3.

A tervezési terület (a tanösvény tervezési területével együtt) rendkívül nagy kiterjedésű területet jelent, ahol irreális elvárás lett volna a teljes rekultiváció, így a tervezéskor a pontszerű beavatkozások elve érvényesült. A helyszín fontos vizuális helyzeteit megjelölve, pont-szerűen megjelenő épületek (3 kilátó torony, vízparti platformok és pihenőhelyek, a védőépület tömbjével összekomponálva) komplex vizuális történeté állnak össze.

Megrendelő: Rudabánya Önkormányzata

Megvalósítás forrása: ÉMOP-2.1.1/B-12-2012-0082

Tervezés: 2013-2014

Kivitelezés: 2015-2016

Építészet vezető tervező: Dr habil Vasáros Zsolt DLA

Építész tervezők: Megyesi Zsolt, Nagy Gábor, Sasvári Áron, Somlai Anikó (Narmer Építészeti Stúdió), Antal Gabriella, Borzsák Veronika, Varga Piroska (BORSOD2050 projekt – BME Építőművészeti Doktori Iskola)

Építész munkatársak: Bandur-Juhász Emőke, Eiszrich Ágnes, Kőnig Anna, Török Bence

Tartószerkezet: Blasius Norbert, Kovács Olivér, Dr. Szendefy János

Épületgépészet: Makáry Csaba, Mottl Tamás

Épületvillamosság: Nyári Ilona, Peták András

Betontechnológia: Varga Péter István DLA

Konyhatechnológia: Kaszab Piroska

Tűzvédelem: Horváth István, Brindzik Orsolya

Geodézia: Mislai Ferenc

Talajmechanika: Szántó Roland

Paleontológus szakértő: Dr. Kordos László

Akadálymentesítés: Kormányos Anna

BIM tanácsadás: Szilágyi Balázs

A lelőhely épülete az A kilátóból. Fotó: a szerző saját felvétele.

Az A kilátó a lelőhelytől nézve. Fotó: a szerző saját felvétele.

C kilátó. Fotó: a szerző saját felvétele.

Az első látványtervek

